

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн Панайот Димитров Карагъзов,
преподавател по история на славянските литератури
в СУ „Св. Климент Охридски”,
Научна област: 2. Хуманитарни науки
Професионално направление: 2.1. Филология (Руска литература)
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по славянски филологии
Катедра: Руска литература

Дисертант: **доц. д-р Людмила Е. Беженару**

Тема на дисертацията за получаване на научната степен „Доктор на науките“:
„Концепт „Малая родина“ в диалог на национальных литератур XX и XXI веков“

Данни за дисертанта

Людмила Беженару постъпва на работа в Департамента по чужди езици и литератури на Филологическия факултет на Яшкия университет „Ал. И. Гуза“ в Румъния през 1994 г. Първоначално е старши преподавател, а от 2013 г. е доцент и ръководител на Департамента. През 1999 г. успешно защитава дисертационния труд „Очарованието/ чарът на гения през романтизма в руската, румънската, френската и английската литература“ и придобива образователната и научна степен „доктор“. Води редица лекционни курсове за бакалаври и магистри, сред които Румъно-славянски културни интерференции, Руска култура и цивилизация, Славянският свят и Европа, Руска литература на 19 век, Съвременен руски език, Руска любовна лирика, Руски постмодернизъм и др. Автор е на няколко монографии и множество статии, публикувани в Румъния и чужбина. Член е на редица професионални организации и научни сдружения и е вицепрезидент на Румънската асоциация на преподавателите по руски език. Владее румънски, руски и френски език.

Данни за дисертацията

Трудът „Концепт „Малая родина“ в диалог на национальных литератур XX и XXI веков“ е оригинално авторско изследване на доц. д-р Людмила Беженару, извършено с цел получаване на научната степен „Доктор на науките“. Дисертацията е разработена в Яшкия университет „Ал. И. Гуза“ в Румъния, състои се от 395 страници и е написана на руски език. Съдържанието е разпределено в увод, шест глави, вътрешно разчленени на множество подчасти, заключение, библиография от 442 позиции и приложения.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от разширен катедрен съвет на Катедрата по Руска литература на Факултета по Славянски филологии в СУ „Св. Климент Охридски“ на 23 ноември 2015 г. Предложеното от Катедрата научно жури е гласувано от Факултетския съвет на ФСлФ и е назначено със заповед № 38–755 от 23.12.2015 г. на Ректора на СУ проф. дфн Анастас Герджиков. Приложени са всички необходими за конкурса документи.

Съдържание и научни приноси на дисертацията

В дисертационния труд „Концепт „Малая родина“ в диалог на национальных литератур XX и XXI веков“ доц. д-р Людмила Беженару разглежда триадата локално – национално – глобално върху литературен материал от съветското и постсъветско литературно пространство от втората половина на предишното столетие до наши дни. Темата за т. нар. „малка родина“ не е нова за световния литературен процес. Достатъчно е да припомним, че топосите „Тихият Дон“, „Босна“ и „Макондо“ увенчаха Михаил Шолохов, Иво Андрич и Габриел Гарсия Маркес с Нобелови премии, след като тези писатели превърнаха проблематиката на „малката родина“ в общочовешка. С редица условности подобно нещо може да се каже и за последната носитека на Нобеловата премия Светлана Алексиевич и за реалната и въобразена „родина“ на homo soveticus . Феноменът „малката родина“ стана изключително актуален в славянски и балкански аспект през 90-те години на XX век. Разпадането на СССР и СФР Югославия пренасочи идеологизирания интернационален и национален наратив към локалния, към търсенето на родовите корени и изконната личностна и етническа идентичност. Словашкият компаративист Диониз Дюришин дефинира съветските и югославските литератури като „особени литературни общности“, в които интегриращи фактори са идеологията и географската близост. С отпадането на общата идеология тези моноцентрични общности бързо се превръщат в полицентрични и д-р Л. Беженару си поставя задачата да представи как литератури от съветското пространство (Русия, Молдова, Азърбайджан) и съветската сфера на влияние (Румъния и България) от моно(москво)центрични, преминавайки през моно(локално)центрични, се превръщат в полицентрични и влизат в културен диалог помежду си. Или, казано популярно, изследователката представя как светоцентризмът на популярната

песен „Мой адрес не дом и не улица – мой адрес Советский союз“¹ след 1990 г. се разпада на множество национални и провинциални адресати.

Позовавайки се на констатацията на Алфред Кох, че „В 90-м году началась новая история. И первое десятилетие этой истории будет так же важно для ее понимания, как 20-е годы – для понимания Советского Союза“ (270), тя правилно отбелязва, че краят на съветската епоха става „событие, тревожащее не только российских и постсоветских авторов, но и теоретиков истории советского пространства“ (270). С настоящето изследване Людмила Беженару заявява желанието си да се присъедини към теоретиците на тази проблематика, представяйки как руски, румънски, молдовски и български постсъветски и постмодерни писатели описват разпадането на големия наратив и разновидностите на „голямата родина“ чрез спомените си за „малките родини“, в които те се раждат и израстват по време на социализма (275).

Доц. Беженару дефинира понятието „малка родина“ като „культурологический феномен, микрокосмос, который основан на совокупности национальной идентичности и бытийного плана“ (29), който в стриктен смисъл касае „место рождения человека – основное понимание термина в диссертации“ (29). Най-често в концепта/ феномена/ понятието „малка родина“ тя включва села и малки градове с уговорката, че като „малка родина“ могат да бъдат обозначени и други знакови пространства. В същото време изследователката отбелязва, че „Феномен *малой родины* составляет значительную часть *большой родины*, обладает его родовыми чертами и одновременно предполагает наличие специфических особенностей, позволяющих выделить его в самостоятельную жанрово-генетическую разновидность“ (8).

Доц. Беженару разработва идеите си върху литературен материал от огромния по площ триъгълник България – Сибир – Азербайджан. Тя е подбрала литератури от съветското и постсъветско пространство (руска, молдовска, азербайджанска) и съветската сфера на влияние (българска, румънска); от литератури на народи с преобладаващо православно население (руска, българска, румънска, молдовска) и с мюсюлманско (азербайджанската); от моделиращата по време на комунизма руска литература и от желаещите да се еманципират от съветско-руското влияние литератури, каквито са всички останали. В този смисъл д-р Беженару маркира компонентите на концепта „малката родина“ и установява, че възродената локалната литература отхвърля официалния съветски атеизъм и възстановява традиционната религия на дадения регион; че доминираният от руския език билингвизъм е изместен от

1 Текст - В. Харитонов, музика – Д. Тухманов; изпълняват – *Самоцветы*.

местния език; че интернационализмът и русоцентризмът отстъпват пред характерните за съответния етнос манталитет, фолклор, митология, историческа съдба и др.

Основните произведения и тенденции, които д-р Беженару анализира, са ситуирани в периода от 60-те години на XX век до нашето постмодерно съвремие. За да обясни същността на разглежданите явления понякога тя се връща назад в миналото (*красное десятилетие* 40/50 години на XX век, съборността на руското православие, феномена *юродивые* и др.).

В дисертацията условно се открояват теоретична част, проследяваща възникването, развитието, компонентите и динамиката на концепта „малката родина“ и неговото място в опозицията локално – глобално и емпирична част, в която чрез обилен художествен материал се представят различните трансформации на концепта във времето и пространството. За мен значително по-стойностна е втората част, която синтезира в себе си и редица теоретични постановки от първата.

В литературната част на работата се открояват две емпирични ядра:

- 1) руската *деревенская проза* от 60-години (В. Белов, В. Шукшин, В. Распутин, В. Астафьев и др.) и нейните неруски разновидности (Й. Друце, Ив. Петров, Г. Мишев, Ф. Садах, Ю. Самедоглу, Ф. Годжа, М. Ибрахимбеков др.), и
- 2) постмодернистичната проза от края на 90-години на XX и началото на нашия век (Г. Господинов, Е. Гришковец, Дан Лунгу, В. Ерну, Св. Алексеевич, Ксения Букша, К. Абдула, поетът Павел Гетеянку и др.). Изследователката смята, че т. нар. *деревенская проза* „наиболее типично отражает национально-этическую первооснову русской [...] и других национальных литератур, стремящихся сегодня к возвращению к своим истокам“ (240–241) и че споменатите във второто емпирично ядро писатели „описывают распад самой *большой родины* – соцлагеря – через призму принадлежности к *малой родине*“ (275).

Л. Беженару отбелязва, че селската проза е водещо направление в руската литература от 60-те до 90-те години на XX век и възражда духовната култура не само на жителите на селото, но и на цялата нация (192). Тя се връща към корените на селската проза в руската литература и отчита, че върху нейното историческо формиране оказват влияние както съборното православно начало, така и колективизацията от 20-те и 30-те години на XX век. Интересно е наблюдението, че докато в България и Румъния през 90-те години е възстановена частната собственост върху земята, в Русия се запазва селският

колективизъм. Вероятно поради това селската тематика продължава да се възпроизвежда в руската литература, но „аграрните“ сюжети вече не са така свежи (200).

Изследователката възприема *деревянская проза* като условно понятие в различните литератури и представя най-характерните им национални разновидности:

- „В азербайджанской *деревенской прозе*, больше чем в русской, изображались архаические, мифологические прототипы современных героев“ (243);
- „*Сельский роман* румынской прозы сохраняет архаический образ румынского села, со своими традициями, верованием и законностью; в нем отражается народная мудрость, а образы близки по духу как славянскому-православному, так и кавказскому пониманию праведничества, дервишизма“ (245);
- „Направление „поиска корней“, специфичное болгарской литературе, как и „настоящая инвазия советской культуры“ (А. Федь) способствовали возникновению произведений, изображающие жизнь деревни в болгарской литературе. Болгарская проза „поиска корней“ имеет некоторые общие черты с русской „деревенской прозой“ (250).

С оглед на бъдещите изследвания на Л. Беженару бих желал да я насоча към романа на Ивайло Петров „Хайка за вълци“ (1986), който е художествена еманация на темата „малка родина“ и отразява последната степен на „разтварянето“ на българското село в „голямата социалистическа родина“.

На селската проза и нейните варианти от средата на XX век Беженару противопоставя „градските“ романи на: Егор Радов „Якутия“ (1993), Г. Господинов „Естествен роман“ (1999), Ев. Астахов, „Река времен“ (2005), Василий Ерну „Рожденный в СССР“ (2006), Дан Лунгу „Я – старая коммунистка“ (2007), Ев. Гришковец „Реки“ (2008), книгата на Св. Алексеевич „Время секунд хэнд“ (2013), Кс. Букша „Завод *Свобода*“ (2013), Ан. Никитин „VictoryPark“ (2014) и др., които показват започналото разпадане на СССР и постсоциалистическото преориентиране към локалното и националното. При анализа на постсъветската проза доц. Беженару се проявява като умел компаративист, открояващ типологическите сходства и индивидуалната специфика:

„Распад *совковости* большой родины по-разному показан авторами – как *апокалипсис* (Георги Господинов), как носталгия по прошлому (Дан Лунгу) и как изучение археологии советского прошлого. (Василе Ерну) (275); „совковость проявлялась по-разному – в СССР – строго и униформизированно на всей территории, в Болгарии и Румынии – с определенным западным

просветлением.“ (281). Интересни и поучителни са примерите, които тя дава (личният избор на Й. Друце), и твърденията, че темата за „съветскостта“ е една от най-търсените теми в руската и европейските литератури, и че приоритетните „топоси“ при изобразяването на *соца* са комуналката и тоалетната...

Наред с компаративните си умения доц. Беженару проявява и тънък усет за социология на съвременното литературно творчество. Изключително важно е заключението, че „и Василе Ерну, и Дан Лунгу, и Георги Господинов пишат как для масслита, так и для западной аудитории. В *постсовковом* аморфном обществе эти авторы обрели очень конкретную аудиторию, создали достаточно продуманную стратегию литературного творчества. Это медийно-переводимые, рыночные авторы, которые по тематике явно заинтересованы *ликбезом о совке*, а по стилистике очевидные *западники*“ [...] Вышеназванных авторов *вытолкнуло на рынок* описание *совковой действительности* и переводимость“ (286). Тези типологически наблюдения и последвалите ги разсъждения са направени без да е налична необходимата историческа дистанция, което ги прави още по-стойности.

Научно приносно е наблюдението за своеобразната връзка и приемственост, която осъществяват между *деревенская проза* и постмодернистичните трансформации на концепта *малая родина* поредицата персонажи *чудаки* в руската, румънската, молдовската, българската и азербайджанската литература. Различните типове *чудаки*, родеещи се с руските *юродивые ради Христа*, персонализират, подчертават и засилват локалния колорит. Подобно на западания им аналог – *францисканците* – чрез тях говори Бог, а поведението им е пасивен протест и коректив на системата и съвременниците им. Към множеството странници и *бомжове*, сред които според мен възлово и свързващо място заема Веночка (Ерофеев) от „Москва – Петушки“ (1969/1989), трябва да се добави и чешитът Гаустин на Г. Господинов („Писма до Гаустин“ и др.).

Въпроси

Стремежът към максимална научност (излишно афиширана в началото и в края на съответните части) понякога създава впечатление за наукоподобност. Както вече споменах, за мен анализите и типологичните заключения, направени въз основа на най-новите литератури, представящи разпада на *соца* и прехода от съветоцентризъм към произведения за „малката родина“, са изключително стойности и заслужават да бъдат обособени и публикувани в самостоятелна монография. Прекалено широкото, неконкретизирано от заглавието изследване на доц. Беженару повдига въпроси, сред които: как (типологически, контактологически или

по друг начин) се осъществява диалогът, например, между българската и азърбайджанската литература и дали феноменът „малка родина“ представлява „самостоятелна жанрово-генетична разновидност“?

Заклучение

Дисертационният труд „Концепт „Малая родина“ в диалоге национальных литератур XX и XXI веков“ е оригинално компаративно и интердисциплинарно изследване на литературите от съветското и постсъветското литературно пространство със значителни научни приноси, които ми дават основание след успешна защита да гласувам за присъждането на научната степен „Доктор на науките“ на доц. д-р Людмила Беженару от Яшкия университет в Румъния.

Лорънс, САЩ, 13.03.2016 г.